

Eğretilemenin Çevirisi

YRD. DOÇ. DR. BURCU İLKAY KARAMAN

Eğretilemenin çevirisinde yatan temel sorun herhâlde eğretilemenin bir yenileşim olmasından ve bu nedenle Kaynak Dil'den (KD) Erek Dil'e (ED) çevirisinde her zaman eş değerinin bulunamayışından kaynaklanmaktadır. Dagut'un söylemiyle de (1976: 24) eğretileme yeni bir oluşum olduğundan çevirisi zor olan dil unsurlarından biridir. Lonheim ise (1995: 132ff.) KD'deki bir yenileşimin ancak ED'deki oluşturulacak bir yenileşimle çevirisinin mümkün olabileceğini savunmaktadır. Gerçekten de eğretilemenin bir yenileşim unsuru olmasının nedeni dilin ekonomik kullanımının yanı sıra dilin sıra dışı kullanımından ileri geldiği de söylenebilir. Dolayısıyla, KD'deki bu iki özelliğin ED'e yansımaları gerçekten çeviriden mi geçer yoksa ED'in varolan olanaklarıyla karşılamaktan mı?

327

Eğretileme nedir?

Eğretileme, bir sözcüğün alışılmış anlamının dışında bir başka anlamda kullanılmasıdır. Bir başka deyişle, bir şeyi anlatmak için ona benzetilen bir başka şeyin adını eğreti olarak kullanmadır. Eğretileme, sözlüklerde “*mec.*” biçiminde belirtilen bilgilerle ilgilidir. Herhangi bir şeyin ya da olayın karşılaştırılabileceği başka bir şeyden söz ederek betimlenmesine eğretileme (*metaphor*) denir (Günay 2007: 73).

İki unsur arasında, eş değerlik ilişkisi kurulan anlamlı öğelerden birinin öbürünün yerine kullanılmasında eğretilemeden söz edilebilir. Kısaca, eğretilemeli anlatımda, benzetme biçimi ya da benzetmeyi belirten dilsel anlatımlar kullanılmaz.

Örnek:

(1) (Tür.) *yanaklarındaki güller* = *gülümseme*

Eski Yunan (Grekçe) dilindeki *öte* anlamındaki *melez* sözcüğüyle, bir yerden bir başka yere taşıma, bir alandan başka bir alana götürme, bir şeyi başka bir şeye aktarma gibi anlamlara gelen *phorus* sözcüğünün birleştirilmesiyle oluşturulmuş *metapherein* sözcüğünden türetilmiş bir felsefe terimi olan *metap-*

hor (İng.) Türkçede *eğretileme* (Tür.) anlamına gelmektedir. Genelleyecek olursak, bir sözcüğü sözlük anlamı (düz anlamı) dışında bir anlamla kullanma (yan anlamı) şeklinde ifade edilen *eğretileme* terimi, yazında, özellikle de şiir dilinde başvurulan bütün söz sanatlarının ortak adıdır. Eğretileme, ortak anlambirimcikler kapsadıklarından aralarında eş değerlik ilişkisi kurulan anlamlı öğelerden birinin öbürü yerine kullanılmasına olanak tanımaktadır. Sözelimi “üzüntünün kaynağı” derken, “kaynak” sözcüğü sözlük anlamı dışında “neden” ya da “köken” sözcükleri yerine *eğretilemeli* bir anlamda kullanılmaktadır.

Örnek:

(2) (Tür.) *üzüntünün kaynağı*

(Tür.) *kaynak* = *neden, sebep, köken*

Öte yandan yerleşik felsefe dilinde *eğretileme*, anlamı belli bir gerçeklik katmanından alarak bir başka gerçeklik katmanına, çoğunluk benzerlik ilişkisi temelinde taşıma yoluyla yeni bir anlam üretmek için yapılan dilsel anlam bilgisi işlemini anlatmaktadır (<http://www.itusozluk.com/goster.php/e%F0retileme>).

Eğretileme sözcüğü bir kavram için kullanılan bir ya da birden çok sözcüğün kendi geleneksel anlamının (düz anlamı) dışında, benzer bir kavramı ifade etmek için kullanılan dilsel öğelerdir. Başka bir deyişle, anlam alanının diğer bir anlamsal alanla tanımlanmasıdır. Yazında “Sözcüklerin ya da sözcük öbeklerinin ölçünlü, sıradan, birebir anlamlarından yapılan her sapma (Akbaşı 2007: 232ff.) veya birbirine aslında benzemeyen iki nesnenin karşılaştırılması ve birbirine benzetilmesi olarak tanımlanırlar (Abrams 2009). Lakoff’a göre (1992: 6) *eğretileme* yalnızca bir “dil ürünü” ya da “dilsel ifade biçimi” değil, bu dil bilimsel olgunun temelinde aslında düşünce ve mantık yer almaktadır, çünkü insan beyni benzeştirmeye ve ilişki kurmaya yönelik algısal bir sisteme sahiptir (Lakoff & Johnson 1980: 3ff.). Öte yandan Alagözlü (2009: 38ff.) *eğretileme* ve biliş arasında varsayılan ilişkinin *eğretileme* ve ideoloji (dünya görüşü) ilişkisini de önerdiğini ve bir söylemin ideolojik yapısının sistematik bir şekilde okunmasını sağladığını savunmaktadır. Gerçekten de *eğretileme* olgusu bireyin dil-dışı etmenleri (extra-linguistic factors) dil aracılığıyla iletişime sunması ve dünya görüşünü ortaya koyarken algılama ile gerçekleşen bilişsel süreçlerin tetiklenmesi sonucu dile yansıtması olarak da görülebilir.

Aynı zamanda *eğretileme* bir tümcedeki geçen sözcüğün sözlükteki temel anlamı dışındaki yorumlanmasıdır. Dolayısıyla *eğretileme* anlam sapmasının bir biçimidir. Özellikle insan vücuduna ait kısımlar ile hayvanlara mahsus belli başlı vücut bölümleri *eğretileme* için çok uygun kaynak oluşturur.

Bazı durumlarda eğretileme tek bir sözcükten de oluşabilir.

Örnek:

- (3) (Tür.) *cep* (trafik)
- (4) (Tür.) *fare* (bilgisayar)
- (5) (Tür.) *köprü* (diş hekimliği)
- (6) (Tür.) *blister* (kimya)

1. Eğretileme türleri

Newmark'a göre eğretileme 6 (altı) türden oluşur (1995a: 106ff. & 1995b:

86). Bunlar sırasıyla şöyledir:

- (a) Ölü eğretilmeler
- (b) Kalıplaşmış eğretilmeler
- (c) Ölçünlü eğretilmeler
- (d) Uyarlanmış eğretilmeler
- (e) Güncel eğretilmeler
- (f) Orijinal eğretilmeler

Aşağıda eğretilmelerin türleri örneklerle ele alınarak çeviri yöntemlerine dair bilgiler sunulacaktır.

1. 1. Ölü eğretilmeler

Bu tür eğretilmelerde imgenin farkına varmak oldukça güçtür. Eğretilmeler genelde evrensel değerlere gönderme yaparlar; örneğin *yer ve zaman, vücut bölümleri, insan davranışları* vs.

Örnek:

- (7) (Tür.) *alan*
- (8) (Tür.) *çizgi*
- (9) (Tür.) *üst*
- (10) (Tür.) *alt*
- (11) (Tür.) *ayak*
- (12) (Tür.) *ağız*
- (13) (Tür.) *kol*
- (14) (Tür.) *daire*
- (15) (Tür.) *düşüş*
- (16) (Tür.) *çıkış*

Ölü eğretilmelerde kelimesi kelimesine veya aslına uygun çeviri yöntemi kullanılmaz. Bu nedenle önce tek-dilli sözlüğe bakılır, sonra çift dilli sözlüğe bakılır.

Örnek:

- (17) (Tür.) *alt*

(İng.) *at the bottom of the hill*

(Alm.) *am Fuß des Bergs*

(Tür.) *dağın eteği*

(18) (Tür.) ***kol***

(Tür.) *kapının kolu*

(İng.) *the handle of the door*

(19) (Tür.) ***ağız***

(Tür.) *bıçağın ağzı*

(İng.) *the blade*

(İng.) *the cutting edge of a knife*

Ölü eğretilmeler çoğu zaman bilim dilindeki terimlerde kullanılır.

Örnek:

(20) (Tür.) ***ayak***

(İng.) *the footing of the bridge*

(Tür.) *köprüünün ayakları*

1.2. Kalıplaşmış eğretilmeler

330 Kalıplaşmış eğretilme, ölü ve ölçünlü eğretilmenin arasında bir yerdedir. Kalıplaşmış eğretilme ile ölçünlü eğretilme arasındaki çizgi kişiye göre değişebilir, çünkü çakışma vardır. Bu tür eğretilmede gerçeklerin abartılması söz konusudur.

a. Basit eğretilme

Basit eğretilmeler eğretilenmiş/yan anlamlı sıfat + düz anlamlı isimden oluşurlar.

Örnek:

(21) (İng.) ***filthy lucre***

(Tür.) *kirli para*

b. Karmaşık eğretilme Karmaşık eğretilmeler ise eğretilenmiş/yan anlamlı fiil + eğretilenmiş isimden oluşurlar.

Örnek:

(22) (İng.) ***leave no stone unturned***

(Tür.) *her taşın altına bakmak*

(23) (İng.) ***explore all avenues***

(Tür.) *tüm yolları aramak/denemek*

1.2.1. Kalıplaşmış Eğretilmelerin Çevirisi

İletişimsel metinler

Çevirmen özellikle bilginin iletildiği iletişimsel metinlerdeki (duyuru,

kullanım kılavuzu, vs.) kalıplaşmış eğretilmelerden kurtulmalıdır. Kalıplaşmış eğretilmeyi düz anlamına indirgeyip aslına uygun çeviri yöntemini kullanmalıdır. Çevirmen bunun için KM (Kaynak Metin) yazarına da danışabilir.

Örnek:

(24) (İng.) *Lipfinity Everlites. Ever so sheer, ever so light, ever so long lasting.*

(Tür.) *Hem yumuşak, hem hafif, hem de kalıcı.*

(Duru Merttürk 2005, Max Factor reklam metninden)

İşlemsel metinler

Çevirmen işlemsel metinlerdeki (propaganda metinleri, reklam metinleri vs.) kalıplaşmış eğretilmelerden kurtulmalıdır, çünkü bunlar EM'de (Erek Metin) istenilen etkiyi yaratmayabilir. Bu nedenle işlemsel metinlerin çevirisi oldukça risklidir.

Örnek:

(25) (İng.) *New 2-in-1 technology for double the anti-aging action: de-crinkles and illuminates.*

(Tür.) *Zamana karşı bir zafer daha! Tek bir hareketle buruşuklukları açın ve cildinize ışıltı verin.*

(Duru Merttürk 2005, L'oréal - Age Perfect reklam metninden)

(26) (İng.) *Think of it as simply stretching the truth.*

(Tür.) *Kirpiklerinizin uzayabildiğini hayal edin.*

(Duru Merttürk 2005, Estée Lauder reklam metninden)

Anlatımsal metinler

Çevirmen anlatımsal metinlerde (kanun, yönetmelik, kural, vs.) kalıplaşmış eğretilmelere müdahalede bulunabilir.

Örnek:

(27) (İng.) *the long arm of coincidence*

(Tür.) *inanılmaz tesadüf*

(28) (İng.) *throw up the sponge*

(Tür.) *havluyu atmak/yenilgiyi kabul etmek*

1.3. Ölçünlü eğretilmeler

Ölçünlü Eğretilmeler fiziksel veya ruhsal bir durumu anlatmada kullanılır. Tek bir sözcükten (*one-word metaphor*) oluştukları gibi *karmaşık (complex metaphor)* da olabilirler.

Örnek:

(29) (İng.) *to oil the wheels*

(Tür.) *işleri kolaylaştırmak*

Eğretilemenin ölçünlü olduğu kültürel (kültürel farklılık veya kültürel örtüşme), evrensel (en azından genel kabul görmüş) ve öznel özelliklerinden anlaşılır.

1.3.1. Ölçünlü eğretilmelerin çevirisi

Ölçünlü eğretilmelerin çevirisinde ED’de aynı imgeyi yaratabilmek önemlidir. Bunun için KM’deki imgeyi ölçünlü bir ED imgesiyle değiştirmek gerekir. Ancak, eğretilme yerine benzetme kullanmak da mümkündür. KD’deki bir eğretilmeyi (veya benzetmeyi) ED’deki bir benzetmeye ve/veya düz anlamına çevirmek de bir olasılıktır. KD’deki eğretilmenin ED’deki düz anlamına çevrilmesi mümkün olabileceği gibi KM’de iptal edilmesi de gerekebilir. Bazen de KD’deki eğretilmeyi ED’de hem bir eğretilme hem de düz anlamıyla karşılamaya ihtiyaç duyulabilir.

(i) Ereğ dilde (ED) aynı imgeyi yaratmak

ED’de aynı imgeyi yaratma yöntemi genelde tek sözcüklü eğretilmeler için kullanılır.

Örnek:

(30) (İng.) *sunny smile*

(Alm.) *sonniges Lächeln*

(31) (İng.) *ray of hope*

(Tür.) *umut ışığı*

Aynı imgeyi yaratma eylemine karmaşık eğretilmelerde daha ender başvurulur.

Örnek:

(32) (İng.) *his life hangs on a thread*

(Tür.) *hayatı pamuk ipliğine bağlı*

(ii) Kaynak metindeki (KM) imgeyi ölçünlü bir ereğ dil (ED) imgesiyle değiştirmek

KM’deki imgeyi ölçünlü bir ED imgesiyle değiştirebilmek için imge, ED kültüründeki imge ile çakışmıyor olmalı. Genelde bu tür eğretilmeler bir kişinin ağzından çıkmış, zamanla ağızdan ağza dolaşmış, yazıya dökülerek günümüze ulaşmış olmalı. Aşağıda verilmiş örneklere bakılacak olursa Örnek (31)’de anlamsal çeviri yapmak en doğrusudur.

Örnek:

(33) (İng.) *when in Rome, do as the Romans do*

(İng.) *if you can't beat them, join them*

(Alm.) *man muß mit den Wölfen heulen*

[biri zorunda ile kurtlar ulumak]

(Tür.) kurtlarla ulumalısın???

(34) (Alm.) *unter Dach und Fach*

[altında çatının ve rafın]

(Tür.) güvence içinde olmak???

Örtmece (*euphemism*) de bir tür eğretilemedir.

Örnek:

(35) İncil’de: *tanımak, bir kadına dokunmak, bir araya gelmek/birlikte olmak.*

Günümüzde: *aşk yapmak, sevişmek, vs.*

(iii) Eğretileme yerine benzetme kullanmak

Benzetme eğretilmeden daha çok bilimseldir ve açıklayıcıdır. Eğretileme yerine benzetme kullanılması gerekiyorsa, imgeye dokunulmadan yapılmalıdır. Bu yöntem özellikle ölçünlü ve orijinal eğretilmeler için kullanılır.

Örnek:

(36) (Fr.) *Il a une mémoire d’éléphant*

[o bir sahiptir hafızasına filin]

(İng.) *he never forgets - like an elephant*

(37) (İng.) *as cunning as a fox*

(Tür.) *tilki gibi kurnaz*

(iv) Eğretilmeyi (veya benzetmeyi) bir benzetmeye veya düz anlamına çevirmek

İletişimsel ve/veya anlamsal çeviri yoluyla çevrilir. Bu çeviri yöntemiyle, hem konunun uzmanı olmayan kişiler hem de konunun uzmanı olan kişilere hitap edilmiş olunur.

Örnek:

(38) (Alm.) *die Klassiker des Marxismus-Leninismus*

[klasikleri Marksizm - Leninizmin]

(İng.) *the classical writers of Marxism-Leninism, Marx, Engels, and Lenin, the precursors of socialist society*

(v) Eğretilmeyi düz anlamına çevirmek

KD’deki eğretilemenin ED’de düz anlamına çevrilmesi eylemi ise en çok başvurulan çeviri yöntemidir. Özellikle, KD’deki imge ED’deki imgenin anlamsal alanından daha geniş bir alana sahip ise veya tam tersi söz konusu ise bu yöntemle başvurulur.

Örnek:

(39) (Alm.) *sein Brot verdienen*

[ekmeğini kazanmak]

(İng.) *earn one's living*

(vi) İptal etmek

Çevirmen, metnin amacına göre eğretileninin önemli veya önemsiz olduğuna karar verir. Eğer eğretileninin gereksiz olduğuna kanaat getirirse iptal edebilir. Bu da ancak eğretileninin metin içerisindeki işlevi başka bir yolla karşılanabiliyorsa yapılabilir. *Anlatımsal metinlerde (expressive texts)* ise bu yönetime genelde pek başvurulmaz.

(vii) Eğretilenmeyi eğretilenme ve/veya düz anlamına çevirmek

Bazen çevirmen ED'deki eğretileninin anlaşılabilirliğini garantiye almak için açıklamasını da ekler:

Örnek:

(40) (İng.) *the tongue is a fire*

(Tür.) *dilin kemiği yoktur*

eğretilenmesi yerine

(Tür.) *ateşin yakıp kül ettiği gibi söylediklerimiz de kimi zaman bazı şeyleri telafisi mümkün olmayacak şekilde mahveder*

1.4 Uyarlanmış eğretilenmeler

334

Uyarlanmış eğretilenmelere özellikle politik metinler, yani 'kutsal metinler' de, karşılaşılr. KD'deki uyarlanmış eğretilenme ED'deki bir uyarlanmış eğretilenmeyle eş değeri sağlanacak şekilde birebir çevrilir.

Örnek:

(41) (Tür.) *tereciye tere satmak*

(İng.) *carrying coals to Newcastle*

(42) (İng.) *the ball is a little in their court*

(Tür.) *top onlarda*

(43) (Tür.) *bir elin nesi var, iki elin sesi var*

(İng.) *it takes two to tango*

(Alm.) *eine Hand wischt die andere*

[*bir el yıkar diğerini*]

1.5 Güncel eğretilenmeler

Güncel eğretilenmeler eğretilenimsi oluşturmalarıdır. Çoğu zaman anonim olarak ortaya çıkarlar ve KD'de çok çabuk yayılırlar.

İngilizceden bazı örnekler:

(44) (İng.) *fashionable*

(İng.) *in*

(Tür.) *moda*

(45) (İng.) *without oney*

(İng.) *skint*

(Tür.) *cebi delik*

(46) (İng.) *stupid*

(İng.) *spastic*

(Tür.) *spastik*

(47) (İng.) *policeman*

(İng.) *fuzz*

(Tür.) *aynasız*

(48) (İng.) *drunk*

(İng.) *pissed*

(Tür.) ?

Türkçeden bazı örnekler:

(49) (Tür.) *tarz*

(Tür.) *konsept*

(İng.) *style*

(50) (Tür.) *yakın arkadaş*

(Tür.) *kanka*

(İng.) *mate*

(Alm.) *der Kumpel*

1.6 Orijinal eğretilmeler

Orijinal eğretilmeler KM yazarının oluşturmuş olduğu eğretilmelerdir. Anlatımsal metinlerde bunlar (evrensel, kültürel veya kişisel olduklarına bakmaksızın) aslına uygun çevrilmelidirler. KM yazarının bir mesajını iletmeye yararlar, kişiliğini yansıtır, hayat görüşünü ortaya koyarlar. Aynı zamanda, ED için bir zenginlik oluştururlar. Aslına uygun çevrildiklerinden EM okuyucusu da en az KM okuyucusu kadar anlam çıkarmada zorlanabilir. Çevirmen orijinal eğretilmeyi anlamakta güçlük çekiyorsa veya bu ona önemsiz geliyorsa, eğretilmeyi anlamsal olarak da çevirebilir.

Sonuç

Eğretilmede bilişsellik ve kültür önemli rol oynamaktadır. Kaynak dil (KD) ile erek dil (ED) akraba diller olduğu göz önüne alındığında çoğu zaman doğrudan çeviri yöntemiyle eğretilmenin ED’de anlaşılabilirliği sağlanabilir. Ancak, KD ile ED akraba diller olmadıklarında, bu makalede sunulan örneklerden de görüldüğü gibi, doğrudan çeviri yöntemiyle bir eş değerlik sağlanamayabilir. Bu gibi durumlarda çevirmen eğretilmenin anlaşılabilirliğini sağlayabilmek adına, eğretilmenin hangi türü söz konusu olursa olsun,

KD'deki bir imgeyi ED'e sağlıklı bir şekilde aktarabilmelidir; bunu yaparken de bireysel algılamaları ve kültürel ürünleri dikkate alarak ED'de en yakın gelen imgesel ve dilsel karşılığını bulmalıdır.

Kısaltmalar Listesi

Alm.	Almanca
ED	Erek Dil
EM	Erek Metin
İng.	İngilizce
Fr.	Fransızca
KD	Kaynak Dil
KM	Kaynak Metin
Tür.	Türkçe

Kaynakça

- Akbayır, Sıddık (2007), *Eğitim Fakülteler İçin Cümle ve Metin Bilgisi: Okuma, Anlama, Yorumlama, Çözümleme* (5. baskı), Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Alagözlü, Nuray (2009), "Dil ve Cins: Türkçe Atasözlerinde ve Deyimlerde Kadın Üzerine Eğretilmeler ve Toplum-bilişsel Yapı", *International Journal of Central Asian Studies*, 13: 37-48.
- Abrams Meyer Howard ve Harphams Geoffrey (2009), *A Glossary of Literary Terms* (9. baskı), Boston: Wadsworth Cengage Learning.
- Cruse, Alan David (2000), *Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Fragmatics*, Oxford: Oxford University Press.
- Dagut, Menachem B. (1976), "Can Metaphor be Translated?", *Babel: International Journal of Translation*, 22 (1): 21-33.
- Duru Merttürk, Afife (2005), *Translation of Advertisements in Magazines: An Analysis According to Hans J. Vermeer's Skopos Theory (Master's thesis)*, İzmir: Dokuz Eylül University.
- Günay, Veli Doğan (2007), *Sözcükbilime Giriş*, İstanbul: Multilingual.
- İTÜ Sözlük (1923–2011), Erişim Tarihi: 13 Ocak 2011, Erişim Adresi: <http://www.itu-sozluk.com/goster.php/e%F0retileme>
- Lakoff George ve Johnson Mark (1980), *Metaphors We Live by*, Chicago & London: University of Chicago Press.
- Lewis, M. Paul (Ed.) (2009), *Ethnologue: Languages of the World* (16. Baskı), Dallas, Texas: SIL International. Erişim Adresi: <http://www.ethnologue.com/>
- Lonheim, Sylfest (1995), *Omsetjingsteori*, Universitetsforlaget.
- Newmark, Peter (1995a), *A Textbook of Translation*, New York & London: Phoenix ELT.
- Newmark, Peter (1995b), *Approaches to Translation*, New York & London: Phoenix ELT.
- Ortony, Andrew (Ed.) (1992), *The Contemporary Theory of Metaphor: Metaphor and Thought* (2. baskı), Cambridge: Cambridge University Press.